UNIT - I

MAKING OF INDIAN SOCIETY

A) Sindhu Culture /Vedic culture & Islamic period
B) British period
C) Post – Independence period

A) SINDHU CULTURE AND VEDIC CULTURE

Location of Sindhu Culture

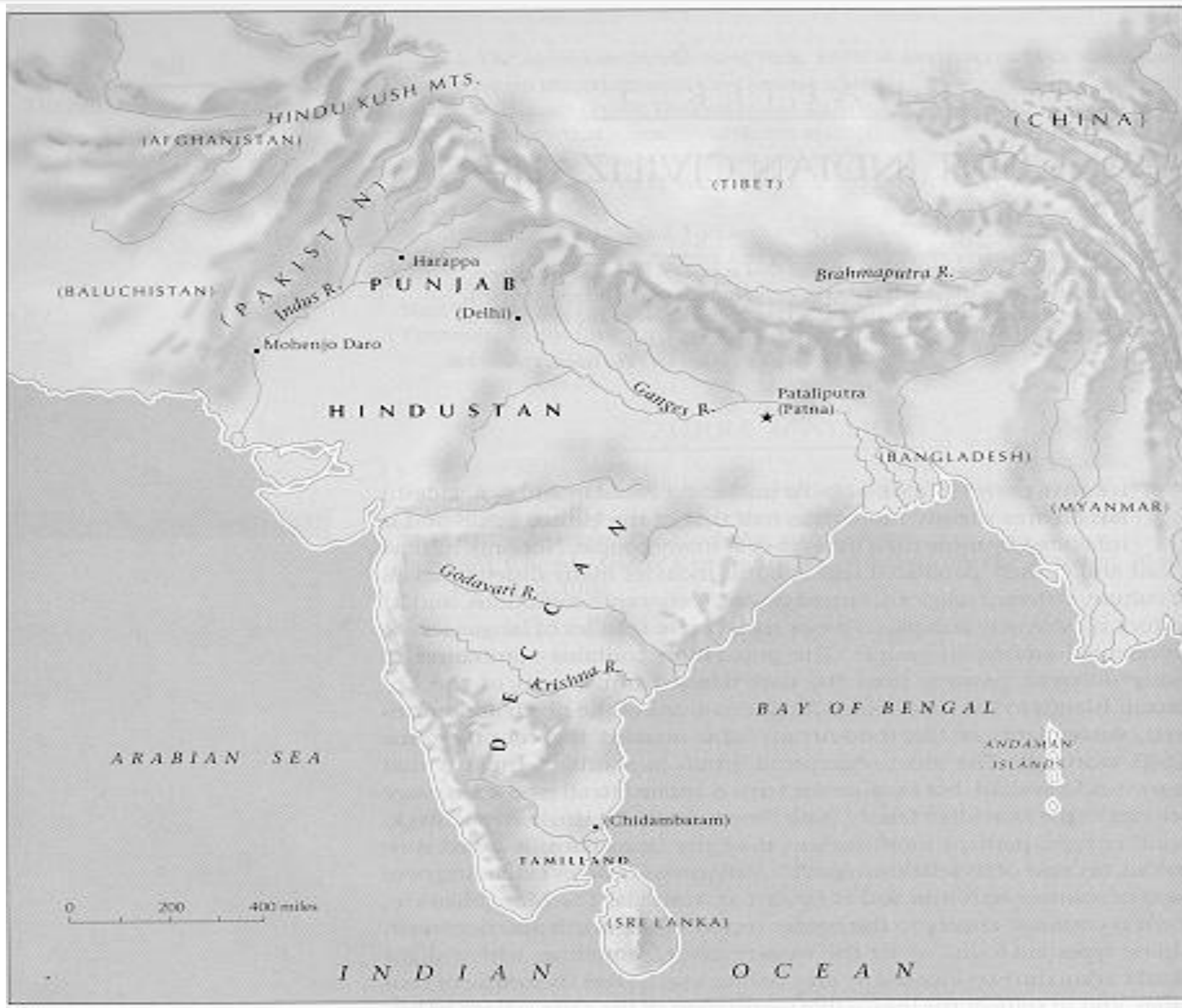

Harappan Civilization

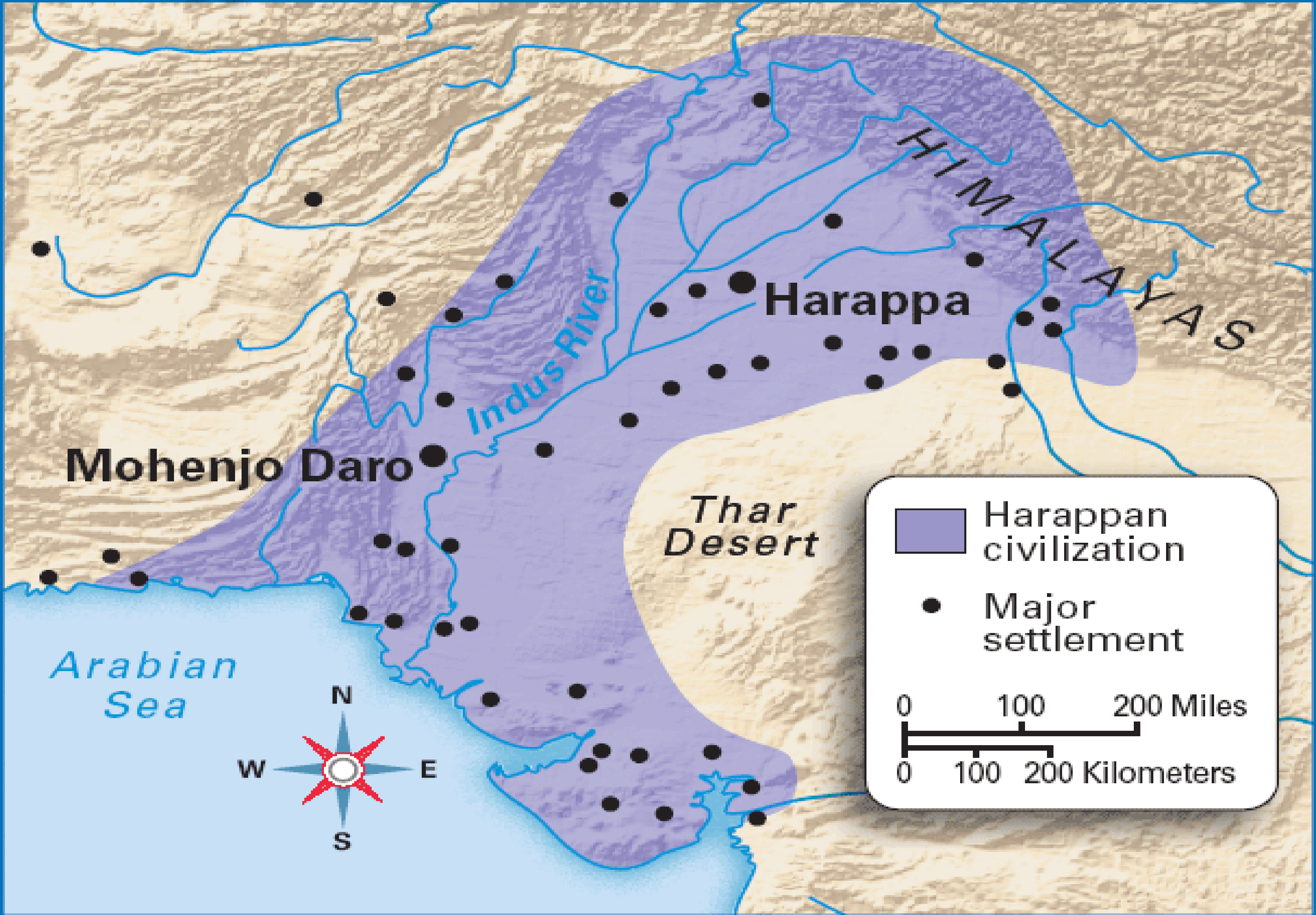

Major Cities

- **Harappa and Mohenjo-daro**
  - surrounded by smaller cities, towns, and villages
- **one situated in the north**
- **one situated in the south**

Reasonable generalizations

- Rapid development: early 2,000s B.C.
- Roughly contemporary with Egypt and Mesopotamia
- Early village culture
- Changing rapidly to urban civilization
- Cities dominated both economic and political activity
- Origins of the people are unclear
  - similar to the Mediterranean type
- Uniform culture over a wide area
- Cities built on a common plan

A) SINDHU CULTURE

- **सिंधू संस्कृतीचा विस्तार :**
- हडप्पा□रूपड □पंजाब□मोहेंजोदडो □चन्हुदरो□आमरी □सिंध□लोथल □गुजरात□कलिबंगन □राजस्थान□□महेश्वर व नाबडातोला □मध्यप्रदेश□□प्रभासपट्टण□सोमनाथ □कोठवाड□व झुकार □□बलुचिस्थान□
- **सिंधू संस्कृतीचा कालखंड :**
- इ.स. पूर्व २७00 ते इ.स. पूर्व १५00
- **(B.C. 2700 to A.D. 1500)**

A) SINDHU CULTURE

सिंधू संस्कृतीचे उत्खनन :

१९२२ ते १९२८ या काळात पुराणवस्तू संशोधन विभाग यांच्यामार्फत जॉन मार्शल यांच्या मार्गदर्शनाखाली...

- इजिप्त व मेसापोटेमिया यांच्या समकालीन . .
- इजिप्तमध्ये नाईल नदीच्या खोऱ्यात... इजिप्तीयन संस्कृती
- तैग्रिसमध्ये युफ्रेटिस नदीमुळे... मेसापोटेमिया संस्कृती...

शहर विकास, शेती व व्यापार यांमध्ये तीन्ही संस्कृती अग्रेसर

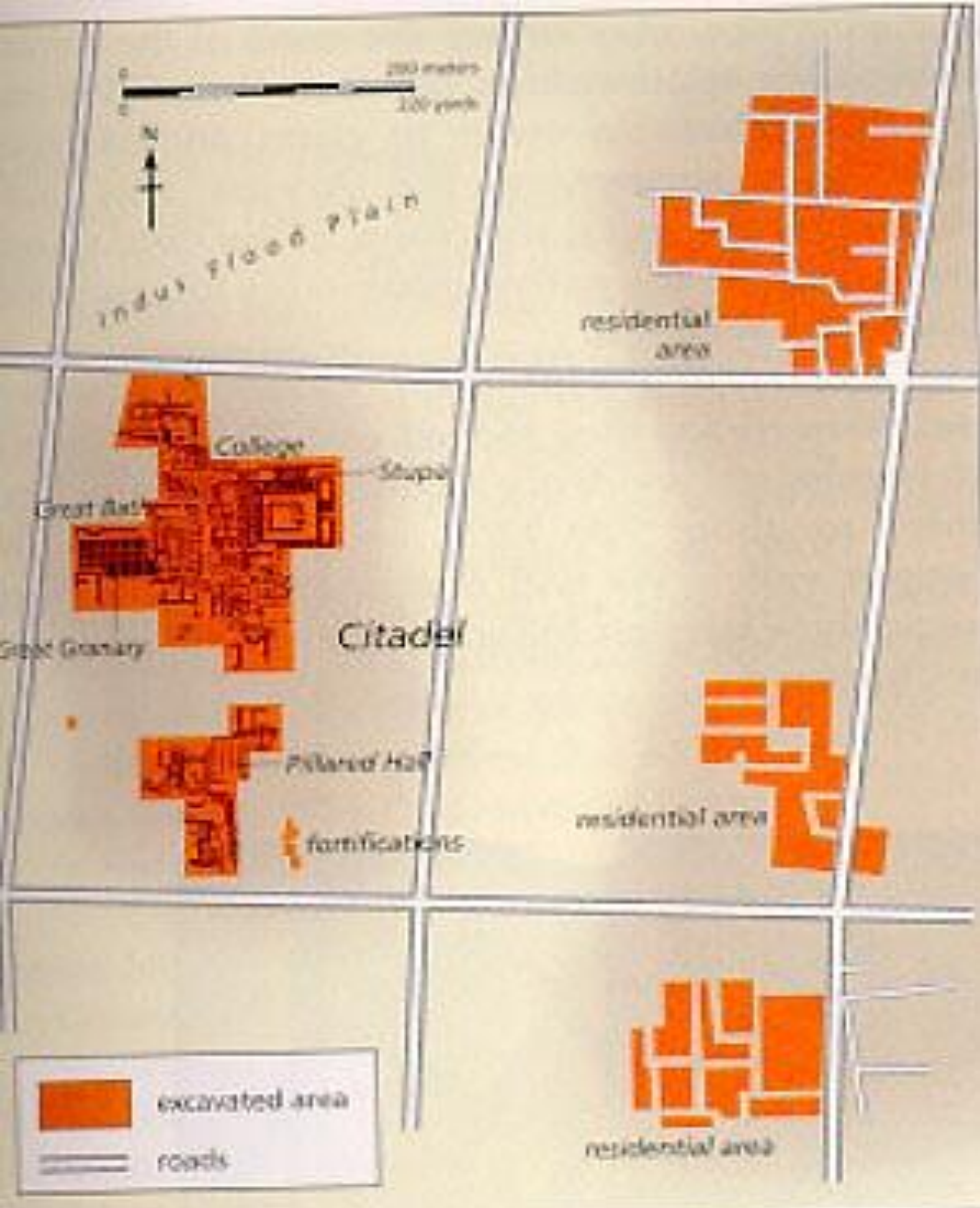

Grid Map of Mohenjo-daro

SOME PICTURES
OF
URBAN DEVELOPMENT
OF
SINDHU CULTURE

Mohenjo-daro : Aerial view

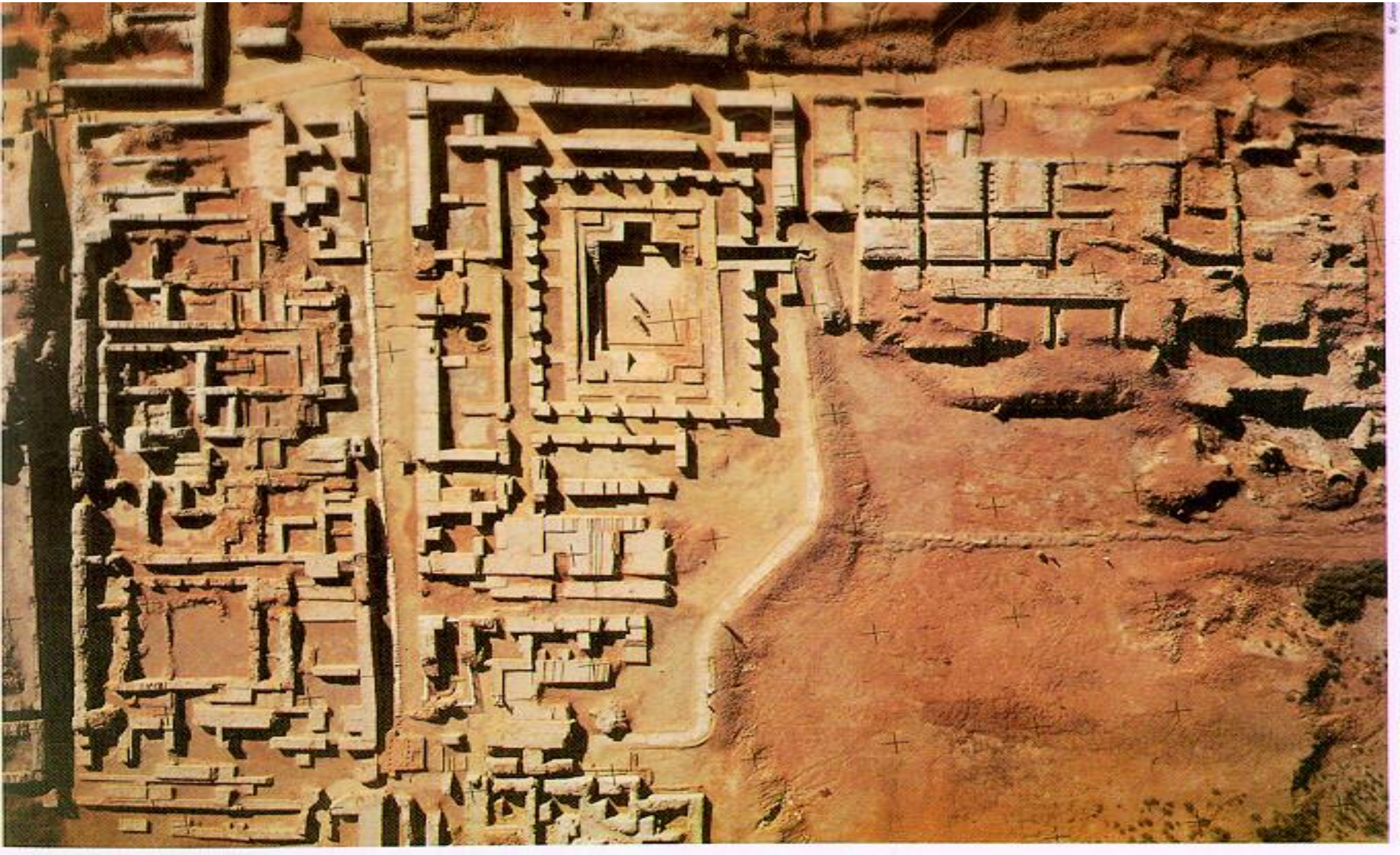

Mohenjo-daro : City

Mohenjo-daro : Great Bath

view of a small, side street

looks like a small tower, but actually it is a neighborhood well

A bathroom on a private residence

A public well in Harappa

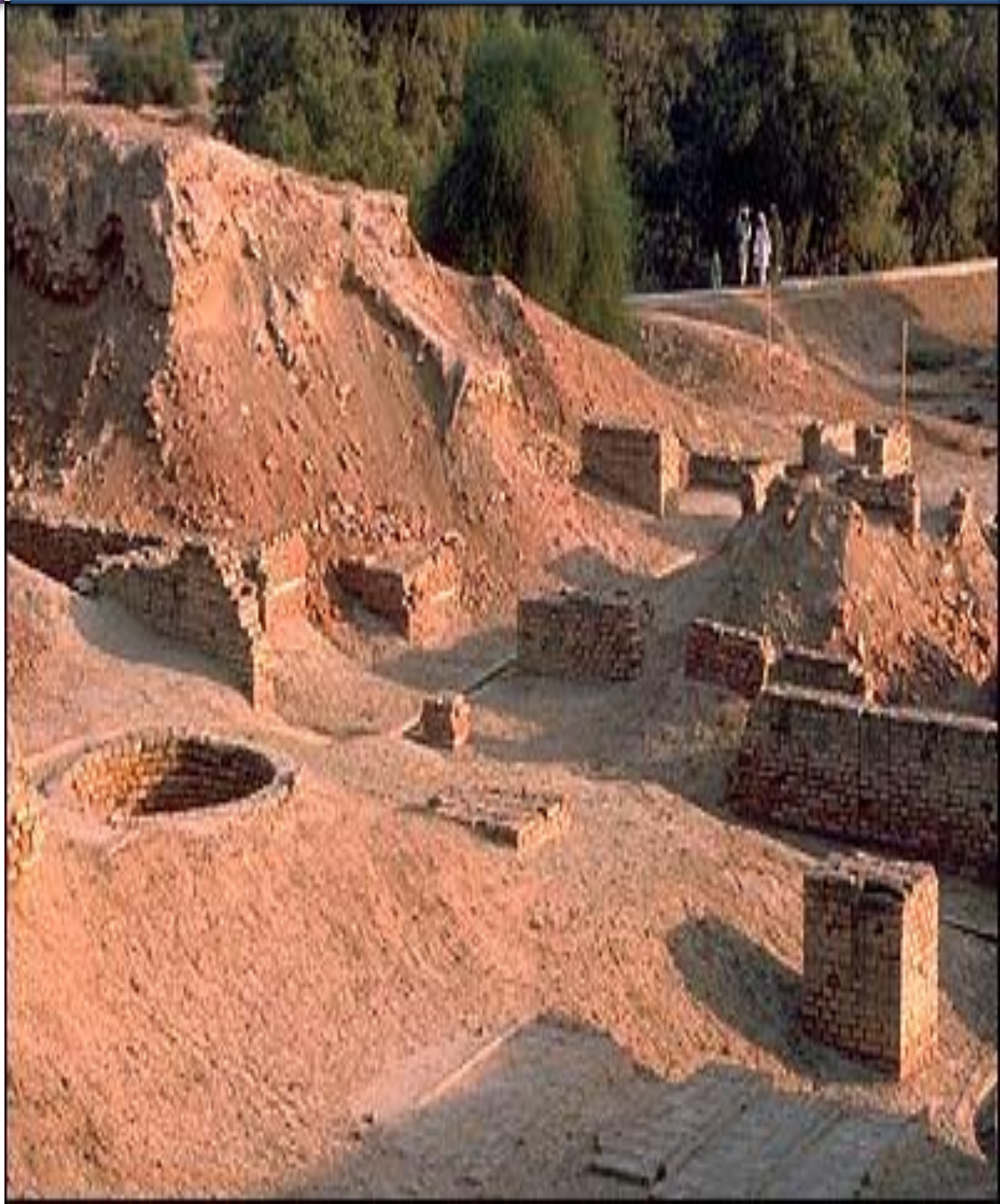

A large drain or sewer

SOME PICTURES
OF
DEVELOPMENT
OF
SINDHU CULTURE

Life of Mohenjo Daro

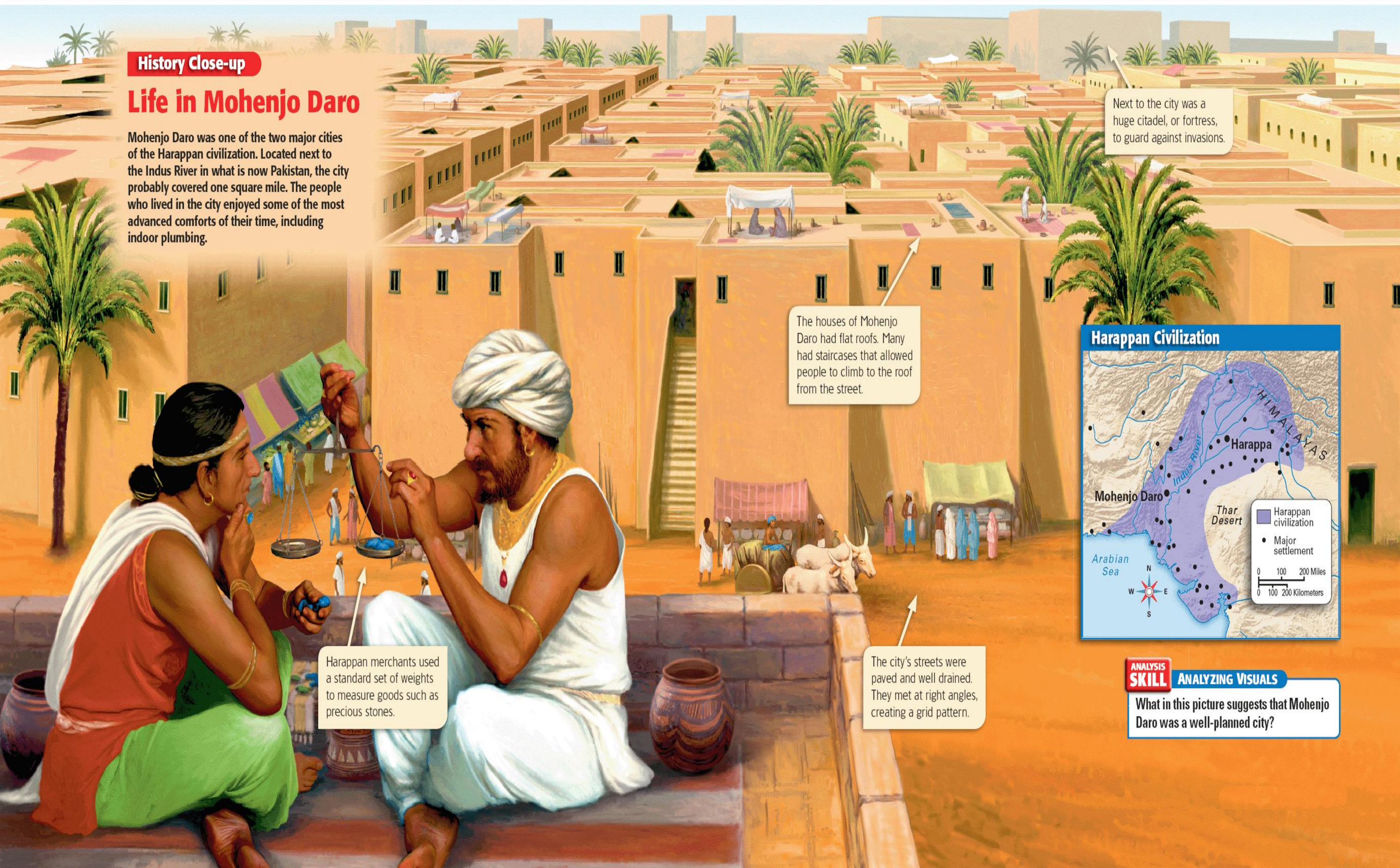

“Unicorn” seal + writing

Harappan Art

Like other ancient peoples, the Harappans made small seals like the one below that were used to stamp goods. They also used clay pots like the one at right decorated with a goat.

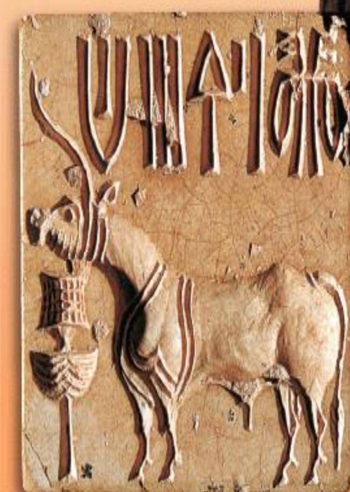

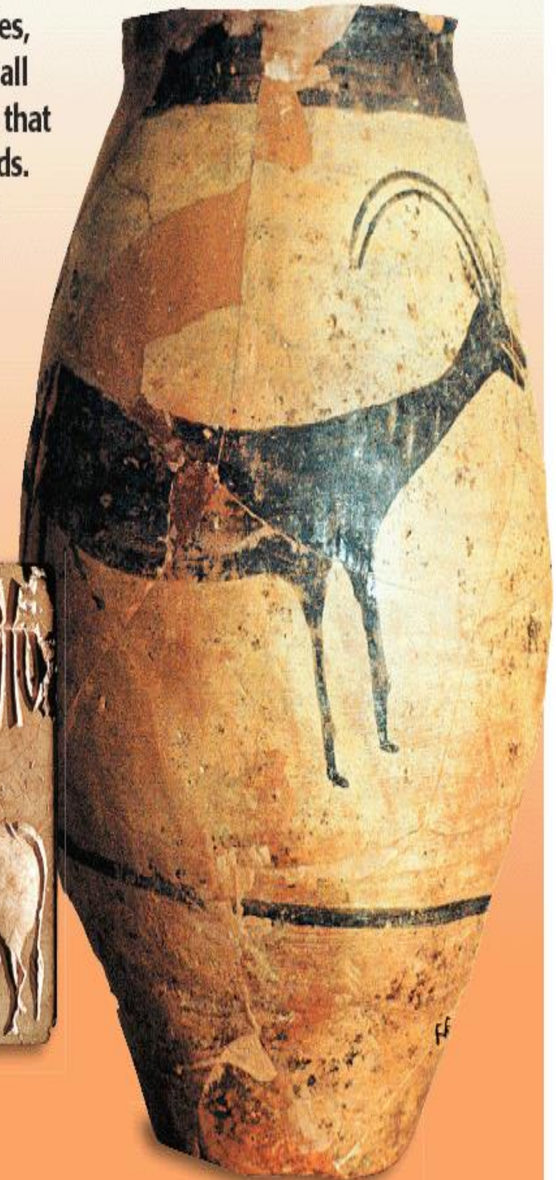

…and more seals…

CULTURE AND SOCIETY

- Advanced agriculture
- Surplus production
- Textiles: wool and cotton
- Domesticated animals and fish
- Stone arrow heads
- बॉंझ, तांबे, पितळ, सोने, चांदी यांचा वापर...
- नृत्यकला विकसित...
- भांडी, अलंकार, रंग, परदेशांशी व्यापार, बैलगाडीचा वापर, वजन मापाचा वापर यांमध्ये प्रगती...

RELIGIOUS LIFE OF SINDHU CULTURE

- मूर्तीपूजक व मंदिरे आढळत नाहीत...
- शेतीसंबंधीत निसर्गशक्तीस पशूंना स्थान... बैलांना विशेषतः
- जल□वृक्ष□सूर्य□अग्नी या निसर्गदेवतांप्रमाणेच नाग□वृषभ या पशुदेवता
- तीन मुखे व एक शिंग असलेला प्राणी यावरून गुढ देवतेची पुजा...
- मृतांना पुरले जाई सोबत अलंकार व भांडी ठेवत... मरणोत्तर जीवनावर विश्वास...
- कुटुंब संस्था□विवाह□श्रमजीवी वर्ग□व्यापारी वर्ग□पुरोहितांचा वर्ग यांचा विकास...

A priest?

A bull

सिंधू संस्कृतीचा ऱ्हास
व
भारतीय समाजावरील प्रभाव

- समकालीन संस्कृती नष्ट... इजिप्त□बॅबिलोनिया□असिरिया...
- सिंधू संस्कृतीचा भारतभर प्रसार ...
- धार्मिक जीवन व श्रध्दा वारसा रूपाने सुरू राहिल्या...

A) VEDIC CULTURE

Possible route of the Aryan invasions

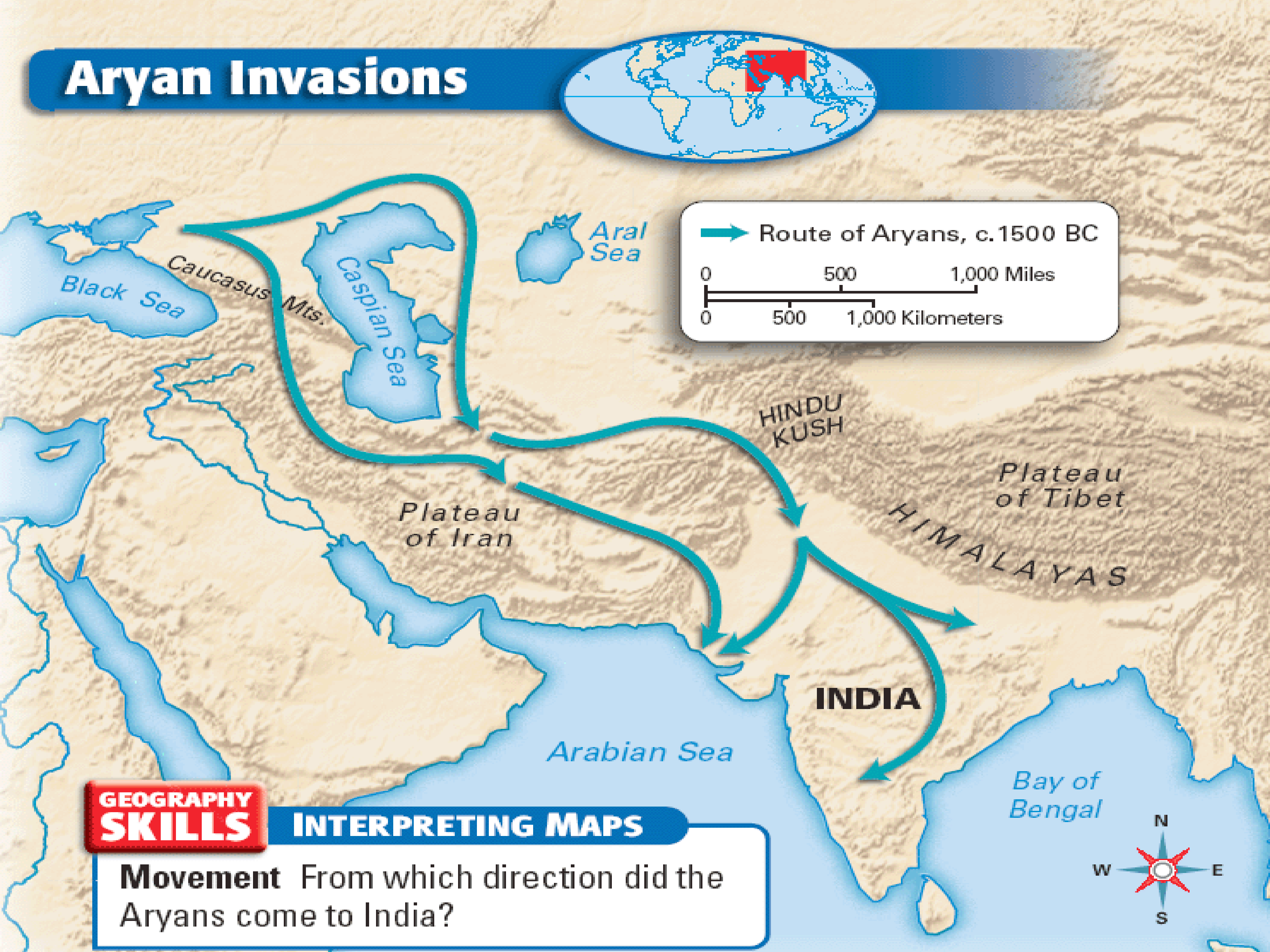
Aryan Invasions
Route of Aryans, c.1500 BC
0
500
1,000 Miles
0
500
1,000 Kilometers
Aral Sea
Black Sea
Caucasus Mts.
Caspian Sea
HINDU KUSH
Plateau of Tibet
HIMALAYAS
Plateau of Iran
INDIA
Arabian Sea
Bay of Bengal
N
W
E
S
GEOGRAPHY SKILLS
INTERPRETING MAPS
Movement From which direction did the Aryans come to India?

ARYAN INVASIONS

- भारताच्या वायव्य दिशेकडून इंडो आर्यन भाषा बोलणाऱ्या एका शाखेतील ‘आर्य’ लोकांचे टोळयांनी आगमन...
- ‘लोकांना अन्न व गुरांना वैरण’ यासाठी आर्याचे भारतात आगमन... अर्नाल्ड टायन्बी
- सप्तसिंधव प्रदेश म्हणून ओळख...
  ...सिंधू, झेलम, चिनाब, रावी, बियास, सतलज व सरस्वती
- काश्मीर, पंजाब, राजपुताना, गांधार या भागास... ब्रम्हावर्त म्हणत
- तुलनेने प्रगत आर्य व अनार्य यांच्यात संघर्ष...
- सांस्कृतिक आदान प्रदान...
- सिंधू नदीच्या खोऱ्यात राहणारे ‘हिंदू’ नामकरण...

HINDU
Definition & Meaning

- **डॉ. राधाकृष्णन... (Hindu View of Life)**

  इथल्या मुळच्या आदिवासी जमाती जंगलात वास्तव्य करणारे अर्धसंस्कृत रानटी लोक□प्रगत द्रविड व वैदिक कालातील आर्य हे सर्व हिंदुच असून 'भारतवर्ष' हीच त्यांची माता होती.

- **वैदिक संस्कृतीतील महत्वपूर्ण बाबी...**

  धर्म संकल्पना□जीवनविषयक तत्वज्ञान□कर्म सिद्धांत□पुरूषार्थाची संकल्पना यांचा मानवी समाजावर मुलगामी परिणाम...

वैदिक संस्कृतीचे मुलाधार

- धर्म व तत्वज्ञान : ऋग्वेदातून माहिती उपलब्ध

१. ३३ निसर्गदेवता

२. निसर्गातील शक्तींचे मानवीकरण

३. बाहयतः अनेकश्वरवाद पण मूलतः एकेश्वरवाद

४. मुर्तिपूजा व मंदिरांचा अभाव

५. साध्या सोप्या स्वरूपाची यज्ञसंस्था

६. जीवनविषयक तत्वज्ञान

वैदिक संस्कृतीचे मुलाधार

अ. ३३ निसर्गदेवता :

पृथ्वीवरील अकरा अंतरिक्षा ११ व आकाशातील ११ अशा ३३ देवतांचे अस्तित्व मान्य...

१. इंद्र :

इंद्राच्या प्रार्थनेसाठी २५० सुक्ते... सामर्थ्यशाली व पराकमी देव... शत्रुचे पारिपत्य व्हावे युद्धात विजय मिळवता यावा या इंद्राची प्रार्थना...

२. वरूण :

नीतितत्वाचे पालन करावयास लावणारा सामर्थ्यशाली देव... जे पालन करत नाहीत अशांना रोग व व्याधीद्वारे शिक्षा करतो... याच्या उपासनेने जगाचे व्यवहार सुरळीत पार पडतात...

३. सुर्य :

हा प्रकाशाचा देव... चराचराचे भले करणारा...सर्वांचा मित्र... याच्या कृपेने दीर्घायुष्य निरोगी जीवन शक्ती व संपत्ती लाभते...

वैदिक संस्कृतीचे मुलाधार

४ . उषा:

आर्याची प्रमुख स्त्री देवता... पहाटेनंतर सुर्याच्या आगमनाची सूचना उषा देते...

५ . अग्नी :

अग्नी देवतेला महत्वाचे स्थान... यज्ञात अग्नीकुंडात पेटवलेला अग्नी आर्यानी देवदेवेतांनाा अर्पण केलेला आहे... आकाशातील देवदेवतांची कृप ा संपादन करता येते...

६ . रूद्र :

भयानक रूप... पासंहारक रूद्र देव... पुण्यवंतांसाठी शुभंकर...

वैदिक संस्कृतीचे मुलाधार

- **ब. निसर्गातील शक्तींचे मानवीकरण :**

आर्यांच्या देवता म्हणजे निसर्गातल विविध शक्ती ... यांच्या कृपेने शत्रूपासून संरक्षण आर्थिक समृद्धी सुखस्वास्थ लाभते... त्यामुळे शक्तींचे मानवीकरण... अलौकिक शक्ती असल्याची धारणा... ऋग्वेदामध्ये यांची प्रार्थनागीते...

- **क. बाहयतः अनेकेश्वरवाद पण मूलतः एकेश्वरवाद :**

अनेक देवता... अनेकेश्वरवादी वाटतो... वेगवेगळया शक्तींची वेगळया कारणांसाठी उपासना... सर्वांना नियंत्रित करणारी शक्ती एकच... एका सर्वशक्तीमान शक्तीची विविध रूपे...

वैदिक संस्कृतीचे मुलाधार

- **ड. मुर्तिपुजा व मंदिराचा अभाव :**

  आर्यांनी अनेक देवदेवता मानल्या पण मूर्तींचे स्वरूप दिले नाही... त्यामुळे मंदिरे नाहीत... प्राणी पशु यांची ते पुजा करत नाहीत...

- **इ. साध्या सोप्या स्वरूपाची यज्ञसंस्था :**

  निसर्ग देवता दयाळू व कृपाळू... कर्त्या पुरूषाने यज्ञ करून प्रसन्न करावे... साधे यज्ञकुंड करावे... त्यात दूध तूप धान्य धान्याचे पदार्थ मांस व सोम यांचे हवन... अग्नीच्या ज्वाला ही आहुती देवांना पोहचवितात... त्यामुळे देव प्रसन्न...

- **फ. जीवनविषयक तत्वज्ञान :**

  परमात्मा हाच विश्वाचा निर्माता... आर्यांची निसर्ग देवतांकडे सत्ता □संपत्ती □ स्वास्थ □सन्मान यांची मागणी...

वैदिक संस्कृतीतील सामाजिक संघटनेची रूपरेषा

- अ. एकात्म ग्रामीण समाज
- ब. पितृसत्ताक कुटंब पद्धती
- क. विवाहव्यवस्था व स्त्रियांचा दर्जा
- ड. लवचिक सामाजिक स्तरीकरणाची व्यवस्था

पुरूषार्थ सिद्धांत
The theory of Purushathas

- हिंदूची मानवी जीवनाची चार ध्येये...

धर्म : धर्म म्हणजे व्यक्तीने आपल्या वर्णाची व आश्रमाची कर्तव्ये पार पाडणे...

अर्थ : अर्थ म्हणजे अर्थार्जन करून आपल्या कुटुंबाच्या व समाजाच्या भौतिक गरजा पुर्ण करणे...

काम : काम म्हणजे लैंगिक समाधान व प्रजोत्पादन यांसाठी वैवाहिक जीवनाचा उपभोग घेणे...

मोक्ष : मोक्ष म्हणजे जन्म मृत्यूच्या चकातून सुटका करून घेऊन ब्रम्हाशी एकरूप होणे होय...

वर्ण व्यवस्था
Varna System

- हिंदूंची वर्णव्यवस्था...

ब्राम्हण : अध्ययन□अध्यापन व पौरोहित्य करणे...

क्षत्रिय : राज्यकारभार पाहणे व समाजाचे संरक्षण करणे...

वैश्य: शेती□व्यापार व पशुपालन करणे...

शुद्र : वरील तीन वर्णाची सेवा करणे... यांना अनार्य लेखले गेले...
विद्यार्जन यज्ञ दान हे अधिकार नव्हते...

अस्पृश्य : हयांना वर्णव्यवस्थेमध्ये स्थानच नव्हते...
यांचा स्पर्शही अशुभ समजला गेला...

The Varnas
QUICK FACTS
Brahmins
Brahmins were India's priests and were seen as the highest *varna*.
Kshatriyas
Kshatriyas were rulers and warriors.
Vaisyas
Vaisyas were farmers, craftspeople, and traders.
Sudras
Sudras were workers and servants.
ANALYSIS SKILL
ANALYZING VISUALS
Why do you think priests were at the top of Indian society?

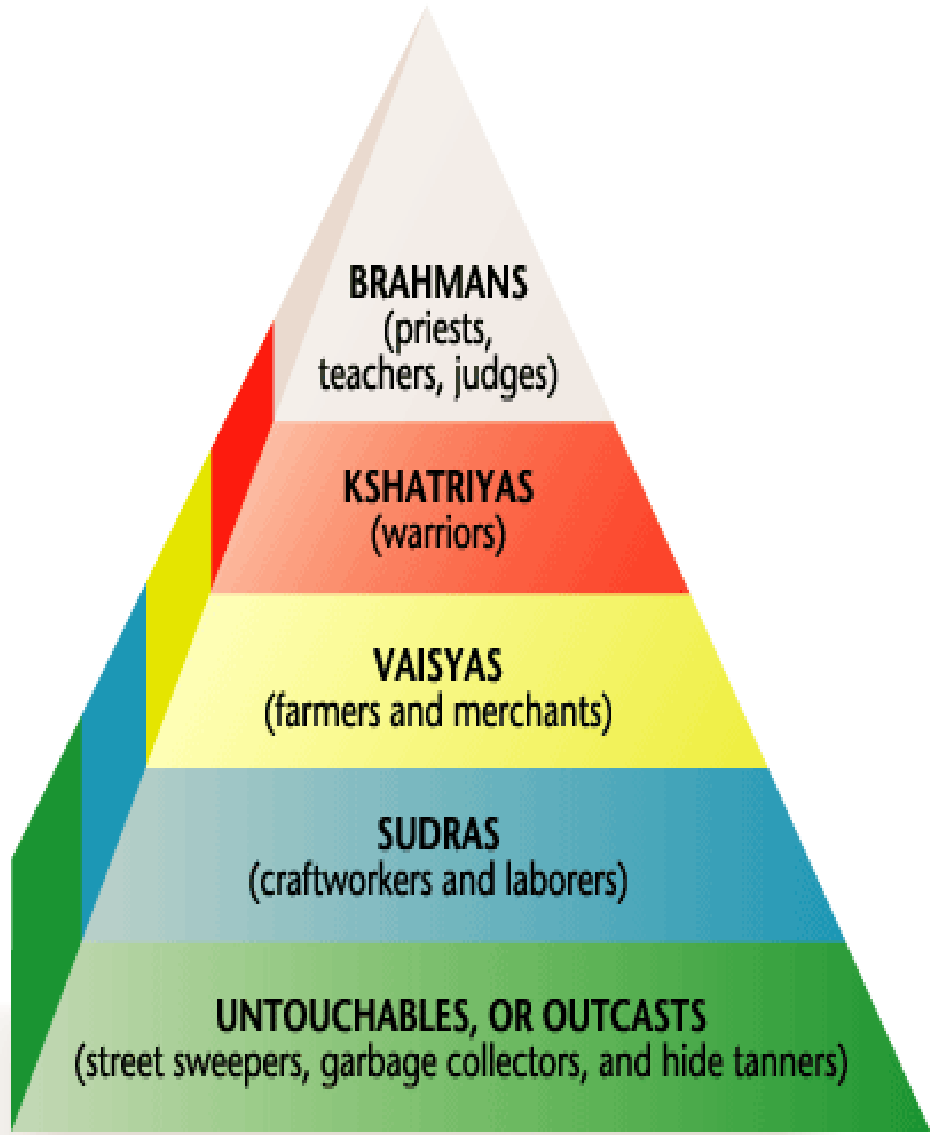
BRAHMANS
(priests, teachers, judges)
KSHATRIYAS
(warriors)
VAISYAS
(farmers and merchants)
SUDRAS
(craftworkers and laborers)
UNTOUCHABLES, OR OUTCASTS
(street sweepers, garbage collectors, and hide tanners)

आश्रम व्यवस्था (Ashram System)

- हिंदूंची आश्रम व्यवस्था...

ब्रह्मचार्याश्रम : (८ ते २५ वर्षे) ८ व्या वर्षी उपनयन विधी करून गुरूगृही प्रवेश करावा व भावी जीवनासाठी उपयुक्त शिक्षण घ्यावे...

गृहस्थाश्रम : (२६ ते ५० वर्षे) शिक्षण पूर्व करून सुयोग्य वधूशी लग्न गृहस्थाश्रमात प्रवेश... वंशवृदधी हा उद्देश... सर्वाचे पालनपोषण करावे...

वानप्रस्थाश्रम : (५१ ते ७५ वर्षे) कौंटुंबिक व सामा. जबाबदा यी पूर्ण झाल्यावर त्यातून हळूहळू बाहेर पडावे... संन्यासाश्रमाची तयारी करण्यासाठी गृहस्थाने वनात जावे...

संन्यासाश्रम : (७६ ते १00 वर्षे) हया अवस्थेत व्यक्तीने पूर्णपणे गृहत्याग करून बंधनमुक्त होऊन तपचर्श्येवर भर देऊन मोक्षप्राप्तीवर लक्ष केंद्रीत करावे असे अभिप्रेत...

धर्म आणि तत्वज्ञान
(Religion & Philosophy)

- वैदिकोत्तर कालीन वाङ्मय ः

  वैदिक काळात वाङ्मय निर्मिती... ऋग्वेदावर आधारित संहितांची निर्मिती...

१. यजुर्वेद : ज्ञानात्मक कर्म -कवने... यज्ञप्रसंगी यांचा उच्चार...

२. सामवेद : गायनात्मक कवने म्हणजे सामवेद... साम म्हणजे गायन... अग्नी सोम इंद्र या देवतांना प्रसन्न करून घेण्यासाठी यांचा वापर... भारतीय संगीताचा आधार सात स्वरांचे मूळ सामवेदात आहे...

३. अथर्ववेद : संमिश्र सारभूत कवने... भृगू व अंगीरस यांची निर्मिती... जारण मारण व मोहिनी विद्या यांची चर्चा केली आहे... आपल्या आजारी लोकांना बरे करणे व शत्रूच्या लोकांना आजारी पाडणे...

- **ब्राम्हणे ः** ही गद्यात्म स्वरूपात… वेदातील ऋचांचा अर्थ सांगितला आहे… सर्वसामान्य लोकांना यज्ञाबाबतच्या नियमांचे तपशीलवार विवेचन करणे… प्रमुख ब्राम्हणे… ऐतरेय□तैतिरेय□शतपथ□कौषीतकी□षडविंश इत्यादी…
- **आरण्यके ः** ब्राम्हण ग्रंथांचे पुरवणी ग्रंथ… वेदातील गुढ तत्वज्ञान शिष्याला नीट समजावे यासाठी त्याला गुरूने अरण्यात नेऊन समजावून सांगत… वानप्रस्थाश्रमी असताना अध्ययन करण्याचे ग्रंथ होय…
- **उपनिषदे ः** उपनिषदे म्हणजे गुरूजवळ बसून शिष्याने ब्रम्हज्ञान घेणे होय… ब्रह्म म्हणजे अंतिम सत्य… अंतिम तत्व… निसर्गातील पंचमहाभूतांच्या पाठीमागे असणाया शक्तीमुळेच विश्वाचे कार्य चालू आहे… जन्म मृत्यू कर्मसिद्धांत मोक्ष वगैरे गुढ व तात्विक बाबींची चर्चा यातून केली… कठ□माण्डुक्य□केन□ईश ही महत्वाची…

वेदांगे ः सर्वसामान्य लोकांना वेदांचो तत्वज्ञान सहजगत्या समजण्यासाठी सूत्रबद्धरीत्या सहा ग्रंथाची निर्मिती...

१. शिक्षासूत्र ः वैदिक मंत्रांचे उच्चारण

२. कल्पसूत्र ः यज्ञाचे नियम व त्यांचे निवारण...

३. व्याकरण सूत्र ः संस्कृत भाषेचे व्याकरण व रचना...

४. निरूक्त सूत्र ः शब्दांची व्युत्पत्ती...

५. छंद सूत्र ः वैदिक मंत्राचे तालासूरावर उचारण...

६. ज्योतिष सूत्र ः यज्ञाची सुयोग्य वेळ निश्चिती करणे . .

भारतीय तत्वज्ञान (दर्शने)
(Indian Philosophy)

- **आस्तिकवादी** ः वेद मानणारे आस्तिक...

  न्याय□मीमांसा□वेदांत हे आस्तिकवादी तत्वज्ञान

- **नास्तिकवादी** ः वेद न मानणारे नास्तिक...

  चार्वाक □गौतक बुद्ध व वर्धमान महावीर...

सुधारणा चळवळ

- इ.स.पूर्व ६ व्या शतकात सुधारण चळवळीची सुरवात...
- हिंदू धर्मातील कर्मकांडाचा अतिरेक□यज्ञसंस्थेचे व पुरोहितांचे वाढते स्तोम... वेदांचे सर्वसामान्यांना न कळणारे तत्वज्ञान व ब्राम्हणांना धर्मसत्तेमुळे समाजात प्राप्त झालेले निरंकुश स्थान□नीतिमत्ता व सदाचार यांचा झालेला लोप...
- याची तीव्र प्रतिकया म्हणून महावीर व गौतम बुद्धांनी आपल्या शिकवणीने आचार व विचारांचे आदर्श घालून दिले...
- खरं तर प्रचलित दोषांच्या विरोधात ही सुधारणावादी आणि रचनात्मक ि□या होती...

बौद्ध धम्म व त्यांचा प्रभाव

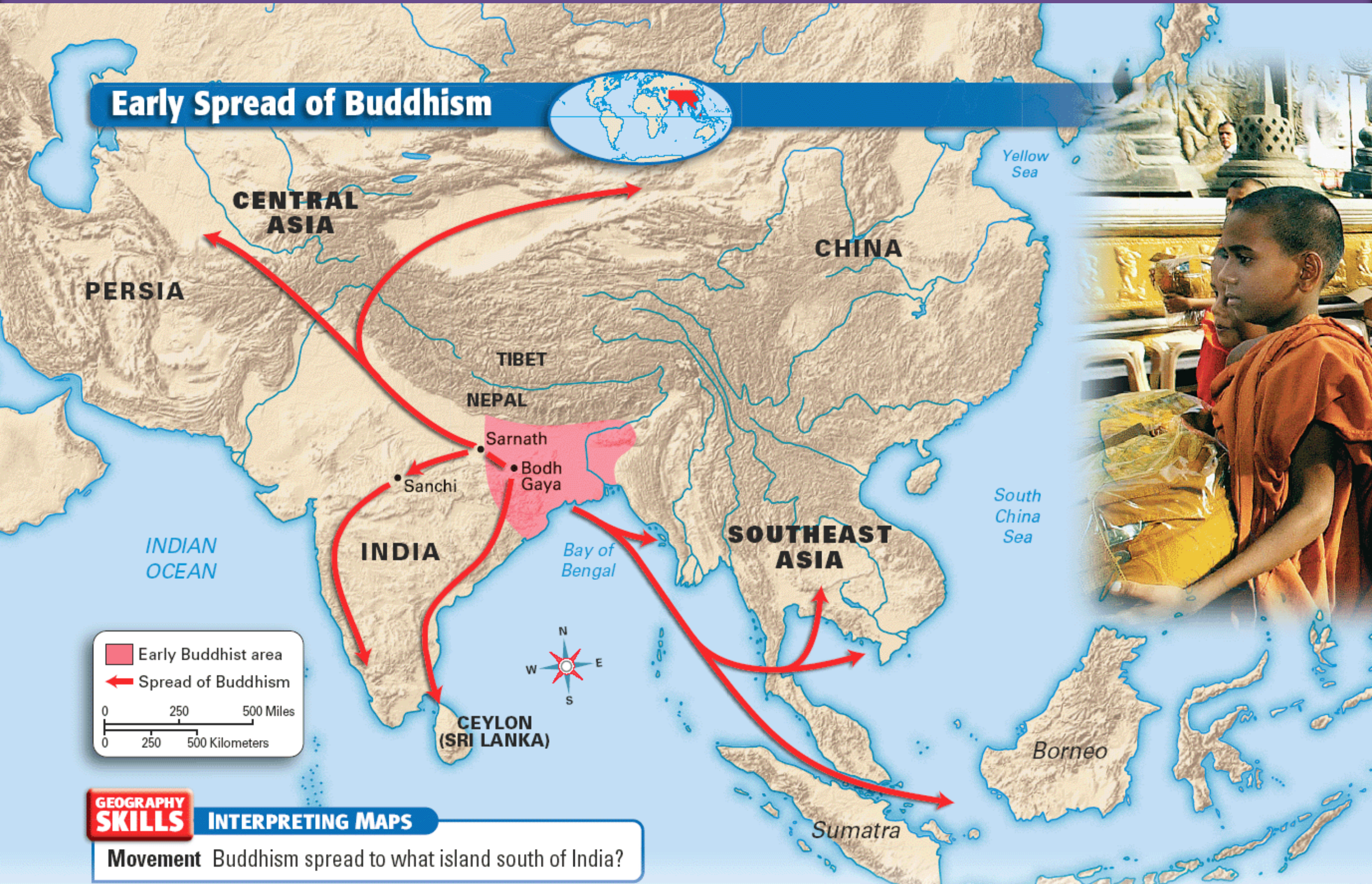

बौद्ध धम्माची शिकवण

- आर्य सत्ये :

  १. दुःख

  २. दुःखाचे कारण

  ३. दुःखाचे निवारण

  ४. मार्ग

बौद्ध धम्माची शिकवण

- आष्टांग मार्ग ः

  १. सम्यम दृष्टी

  २. सम्यक संकल्प

  ३. सम्यक वाणी वाचा

  ४. सम्यक कर्म

  ५. सम्यक आजीविका

  ६. सम्यक व्यायाम

  ७. सम्यक वृत्ती

  ८. सम्यक समाधी चिंतन

बौद्ध धम्माची शिकवण

- बुद्धांची पंचशील तत्त्वे ः

  १. अहिंसा

  २. सत्य

  ३. अस्तेय

  ४. ब्रम्हचर्य

  ५. अपरिग्रह

बौद्ध धम्माचा प्रभाव

१. बौद्ध विचारसरणीचा हिंदू धर्मावरील प्रभाव
२. वैचारिक स्वातंत्र्य
३. समता तत्वाचा प्रभाव
४. नैतिक सिद्धांताचा प्रभाव
५. शिक्षणा प्रोत्साहन
६. स्थानिक भाषेतील साहित्यविषयक योगदान
७. बौद्ध धर्माचे कलेतील योगदान
८. भारतीय संस्कतीचा परदेशात प्रसार

भारतीय समाजाच्या जडण घडणीमधील बौद्ध धम्माच्या उदयाला अतिशय महत्त्वाचे स्थान आहे.बौद्ध धम्माचा विकास इ.स.पूर्व ६ ते इ.स.६ हया कालावधीत झाला. बौद्ध संस्कृतीचे मोठे योगदान मौर्य कला□गांधार व मथुरा कला यात आढळते. बौद्ध धम्माचा व संस्कृतीचा प्रसार अति पूर्वेंकडिल देशांमध्ये झालेला आहे. बौद्ध संस्कृतीचा ठसा हा स्तूप□गुफा व मठ हया मौर्य कलेच्या प्रतीकांच्या रूपाने स्पष्ट होतो. भारतीय जीवनाच्या सामाजिक□सांस्कृतिक□राजकीय आणि विशेषतः धार्मिक बाजूवर बौद्ध धम्माची खोलवर व न पुसणारी अशी छाप पडलेली दिसते.

जैन धर्म

- ऐतिहासिक दृष्टिकोनातून जैन धर्म हा भारतातील एक अतिप्राचीन धर्म
- वर्धमान महावीर हे जैन धर्मातील २४ वे तीर्थंकर...
- त्यांच्या अगोदर २५० वर्षे तीर्थंकर पार्श्वनाथ यांनी धर्मोपदेश केला...
- यज्ञात प्राण्यांची आहुती देत असल्याने त्यांनी वैदिक विधींना विरोध केला...
- ते अहिंसावादी असल्याने त्यांनी लोकांना हिंसेचा त्याग करून अहिंसेच्या मार्गाचा अवलंब करावा असा उपदेश केला... व आपली तत्त्वे सर्वासाठी खुली ठेवली ...

जैन धर्माची शिकवण

१. अहिंसा ः कोणालाही न दुखावणे

२. सत्य ः खरेपणा व प्रामाणिकपणा

३. अस्तेय वा अचौर्य ः दुसऱ्यांच्या वस्तु हस्तगत न करणे वा चोरी न करणे

४. अपरिग्रह ः लौकिक अथवा भौतिक वस्तूंच्या वापरात कपात करणे

५. ब्रह्मचर्य ः

जैन धर्माचा प्रभाव

१. सदगुणांचा विकास

२. वास्तुविद्या विकास

३. साहित्य विकास

४. वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा विकास

५. आर्थिक विकासास प्रोत्साहन

इस्लामचा कालखंड

MONGOLIA
TURKESTAN
Black Sea
Aral Sea
Bukhara
Antioch
Tyre
BACTRIA
PERSIA
EGYPT
ARABIA
Red Sea
Arabian Sea
INDIA
Bay of Bengal
CHINA
South China Sea
Khotan
Straits of Malaka
MALAYA
INDIAN OCEAN
Land route
Sea route

मक्का

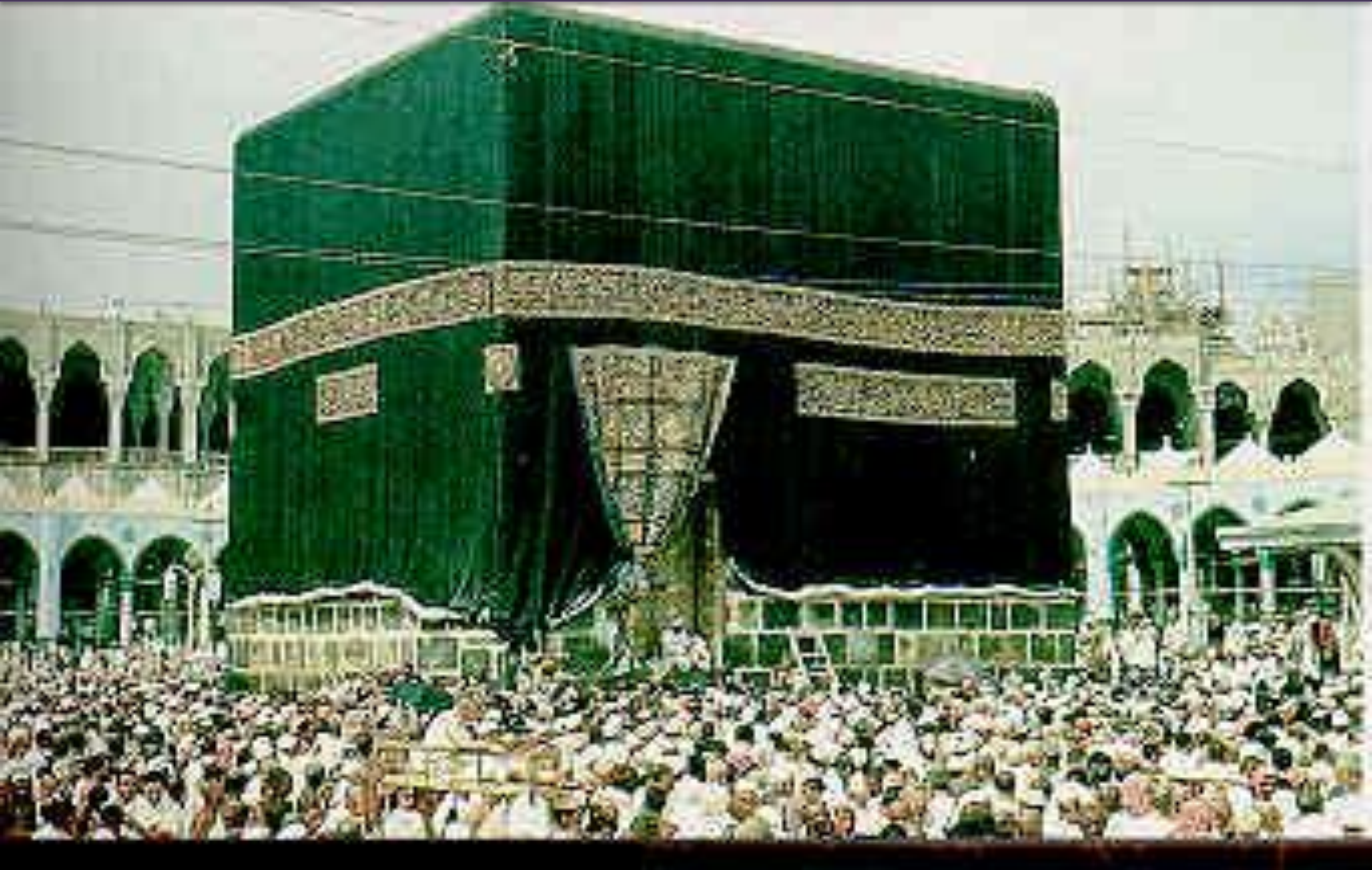

इस्लामचा कालखंड

- इस्लाम एकेश्वरवादी असून मूर्तिपूजक नाही.
- सुरवातीच्या काळात हिंदू सत्ताधिशांनी उत्तरेकडील बलहार (Balhara) राजाने व मलबार पश्चिम किनापट्टीवरील झामोरीन (Zamorin) या राजांनी मुस्लिम व्यापाऱ्यांचे स्वागत करून अन्नीलवारा (Annilwara) कालिकत (Calicut) आणि क्विलॉन (Quilon) या भागात स्थिर होण्यासाठी पाठिंबा दिला.
- ८ व्या शतकात भारतात इस्लामचा प्रसार...

इस्लाम राजे व त्यांचा कालखंड

१. **महमद-बिन कासीम :** इ.स.७१२ मध्ये सिंध जिंकला व भडोच गुजरात व माळव्यापर्यंत विस्तार...

२. **महमद गझनी :** इ.स.१000 ते १0२७ च्या दरम्यान भारतावर १७ वेळा स्वाया केल्या व संपत्तीची लूट केली.

३. **महमद घुरी :** इ.स.११९२ मध्ये दिल्ली अजमेरचा राजा पृथ्वीराज चव्हाण याचा तर इ.स.११९४ मध्ये कनौजचा राजा जयचंद राठोड याचा पराभव केला.

४. कुतबुद्दीन ऐबक ः इ.स.१२०६ मध्ये गुलाम राजघराण्याची भारतात स्थापना केली व इस्लामी राज्याचा पाया घातला.

५. अल्लाउद्दीन खिलजी ः इ.स.१२९६ ते १३१६ या काळात दिल्लीवर राज्य केले व हिंदूवंवर जिझिया कर लादला.

६. महमद-बिन तुघलक ः इ.स.१३२५ ते १३५१ या काळात दिल्लीवर राज्य केले व हिंदूविषयी सहानुभूतीचे धोरण ठेवले.

७. सय्यद राजघराण्याने इ.स.१४१४ ते १४५0 या काळात दिल्लीवर राज्य केले.

८. लोदी घराण्याने इ.स.१४५१ ते १५२६ पर्यंत राज्य केले.

९. बाबर ः पहिल्या पानिपतच्या युद्धात इ.स.१५२६ मध्ये इब्राहिम लोदीला पराभूत करून मोगल साम्राज्याची स्थापना केली.

१0. हुमायुन□अकबर□जहॉगिर□शहाजहान□औरंगजेब हे त्यानंतरचे मोगल राजे होत.

इस्लामचा प्रभाव

१. वास्तुविद्या ः

- धोलपूर सि□ी फत्तेपूर ग्वाल्हेर याठिकाणी सुंदर मशिदींची उभारणी...
- हुमायुनची कबर हे अकबराच्या काळातील पहिले बांधकाम होय...
- मोगल राजा शहाजहानने अनेक सुंदर वास्तु बांधल्या...
- दिल्ली येथील लालकिल्ला व यातील दिवाने-ए खास□दिवाने ए आम रंगमहाल यांची निर्मिती...
- मोती मशिद व मुमताजच्या स्मरणार्थ उभारण्यात आलेला ताजमहाल ही वस्तुकलेची मुर्तिमंत उदाहरणे...

Dome of the Rock,

Temple Mount Jerusalem

इस्लामचा प्रभाव

२ . चित्रकला ः

- मोगल काळात चित्रकलाही प्रगस्तावस्थेत होती .
- कागदावर रंगीत चित्रे काढण्याबरोबरच हस्तलिखित पुस्तकांमध्ये छोटया आकृती काढणे□नक्षीकाम केले जायचे...
- सर्व मोगल राजांनी चित्रकलेला प्रोत्साहन दिले...

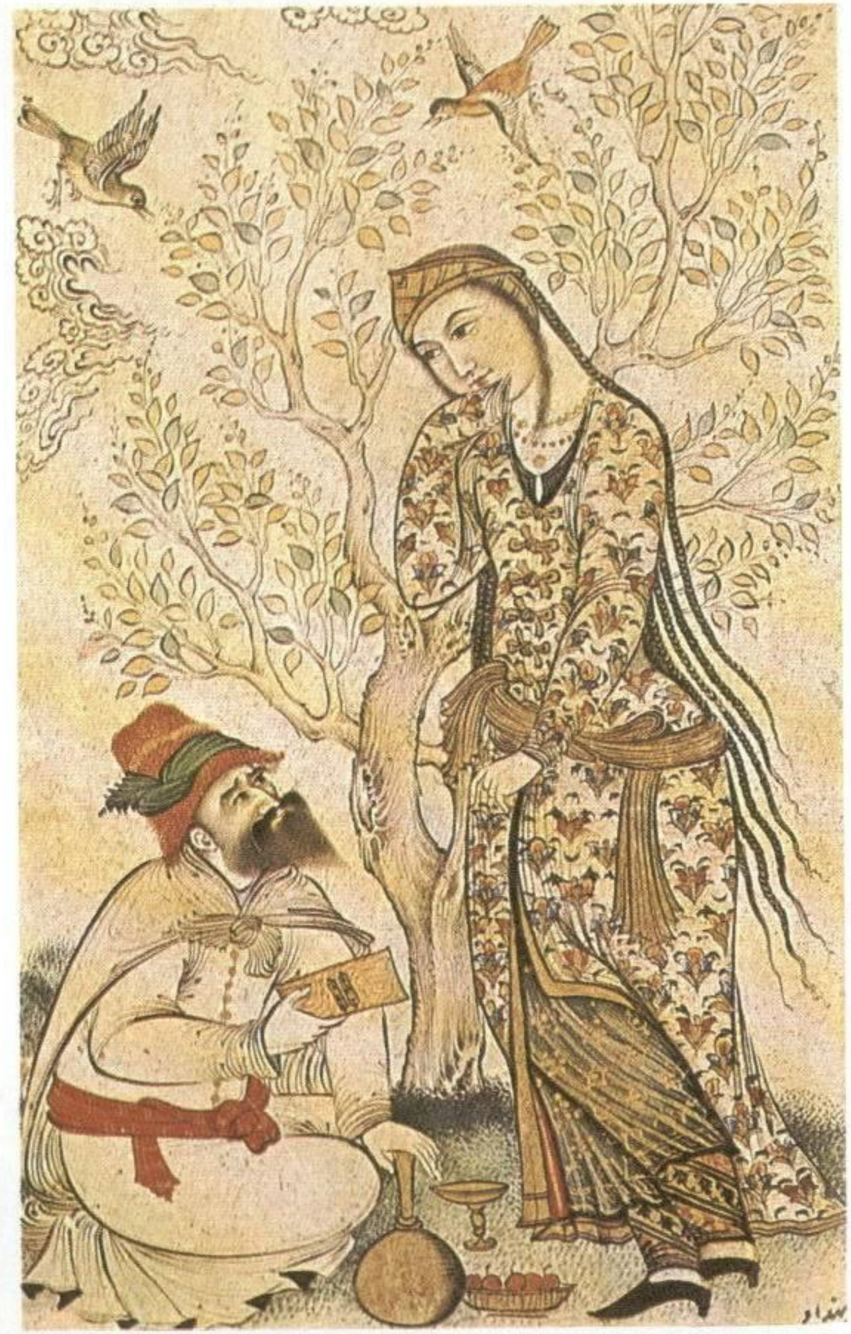

इस्लामचा प्रभाव

३. संगीत ः

- मोगल राजांनी दृक कलेबरोबरच संगीतातसुद्धा रूची दाखविली. बाबर व हुमायुन यांना संगीताची आवड होती.
- सुरी राजांनीसुद्धा संगीतात रस घेतला. अकबराचे संगीतातील ज्ञान अतिशय प्रगल्भ असे होते व त्यामुळेच तानसेन सारखे रत्न होते.
- रामदास व महापात्रा हे प्रसिद्ध वीणावादक शहाजहानच्या पदरी होते. गायक व वादक यांना मोगलांच्या काळात विशेष प्रोत्साहन देण्यात आले होते.

इस्लामचा प्रभाव

४ . साहित्य ः

- मोगलांच्या काळात हिंदी पारशी उर्दु संस्कृत भाषांचे साहित्य खुप मोठया प्रमाणात विकसित करण्यात आले .
- अबुल फझल यांनी 'अकबरनामा' व 'ऐने अकबरी' हे ऐतिहासिक ग्रंथ लिहिले .
- 'राजतरंगिनी' हे ऐतिहासिक काश्मिरी दस्तऐवज फारशी भाषेत अनुवादित करण्यात आले .
- उपनिषदे भगवद्गीता योगवशिष्ठ व रामायण यांचे शहाजनहाच्या काळात फारशी व अरबी भाषेत भाषांतर करण्याची जबाबदारी दाराशिकोहे यांच्यावर देण्यात आली .

B) BRITISH PERIOD

- वास्को द गामाने भारताकडे जाण्याचा मार्ग शोधला...
- पोर्तुगीज□डच□फ्रेंच□इंग्रज यांचे व्यापारासाठी आगमन...
- इंग्रजांनी व्यापाराबरोबरच ‘ब्रिटिश ईस्ट इंडिया’ कंपनीच्या माध्यमातून वसाहतीकरण केले...
- शेवटी १८१८ मध्ये मराठ्यांचा पराभव करून संपूर्ण भारत आपल्या कब्जात घेतला...
- १५ ऑगस्ट १९४७ पर्यंत भारतावर राज्य केले...

ब्रिटिश कालखंडाचा भारतीय समाजावरील प्रभाव

१. समाज एका राजसत्तेच्या नियंत्रणाखाली आला

२. न्यायव्यवस्था□स्वराजसंस्था व संसदीय शासनव्यवस्था यांचा भारतीय समाजव्यवस्थेत प्रवेश

३. कायद्याचे राज्य

४. पाश्चिमात्य भौतिकवादी शिक्षणाचा प्रवेश

५. आर्थिक व्यवस्थेत बदल : औद्योगीकरण□नागरीकरण व वैज्ञानिक विकास

६. धार्मिक व सामाजिक सुधारणा चळवळी

C) POST - INDEPENDENCE PERIOD

- स्वातंञ्योत्तर काळात भारतामध्ये आधुनिकीकरणाची गती वाढली .
- समता बंधुत्व आणि न्याय हया मूल्यांवर नवी समाज व्यवस्था निर्माण करण्यचाा हेतू बाळगून वाटचाला सुरू .
- जात लिंग आदी भेद बाजूला ठेवून भारतीय राज्यघटनने सर्व नागरिकांना समता बहाल केली आहे .
- नियोजित आर्थिक व सामाजिक विकास कार्यकम सुरू केले...
- एकूणच राष्ट्राच्या नियोजनबद्ध विकासाच्या दृष्टीने स्वातंञ्योत्तर काळात योजना कार्यरत आहेत...

स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील भारतीय समाजाची जडणघडण

१. भरतीय राज्यघटना
२. कायदेशीर तरतुदी आणि समस्यांचे निराकरण
३. अलिप्ततावादी समूहातील सहभाग
४. नियोजित परिवर्तन
५. प्रगतिशील आर्थिक धोरण
६. सामाजिक पतिवर्तनाचा परिणाम म्हणून उद्‌भवलेल्या समस्या